

Eserleri. 1. *Fetâvâ-yı Feyziyye** (İstanbul 1266). 2. *Nesâyihu'l-mülûk* (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2122/2). 3. *Kitâbü'l-Ezkâr (Mecmû'âtü'l-ezkâr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., AY, nr. 5744). 4. *Mecmûa-i Hikâyât. Muhâdarât** a dair Türkçe olarak kaleme alınan üç makaleden ibaret bir risâledir (İÜ Ktp., TY, nr. 1631). 5. *Letâifnâme* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5619). 6. *Riyâzür-rahme*. Ahlâka dair bir eserdir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyü'din Efendi, nr. 3224). 7. *Hâşiye 'alâ En-vârî't-tenzil* (İÜ Ktp., AY, nr. 2120). Kendi hayatını Arapça olarak yazan Feyzullah Efendi (Süleymaniye Ktp., Yahyâ Tevfik Efendi, nr. 287, yeni nr. 1587; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5050), İsmüddin el-İsferâyî'nin *Hâşiye 'alâ Cüz'î'n-Nebe'* adlı eserine hâşiye ve Halhâl'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'id*'ine ta'likat yazmış, İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin *Ravzû'l-aḫyâr* adlı eserini de Türkçe'ye çevirmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Esad Efendi, nr. 2843) *Mecmûatü Medâihi Şeyhülislâm Feyzullah Efendi* adlı bir yazmada Feyzullah Efendi ve ailesi hakkında yazılmış manzum met-hiyeler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şefik Mehmed, *Şefiknâme*, İstanbul 1282; Naîmâ, *Târih*, VI. cildin sonundaki "Feyzullah Efendi Vak'ası" ilâvesi, s. 1-58; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'ât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer. (bk. İndeks); Silâhdar, *Târih*, II, 242, 323-324; a.mlf., *Nusretnâme*, II, 140 vd.; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, II-III, 247-249, ayrıca bk. tür.yer.; Râşid, *Târih*, II, 586; III, 7 vd.; Murâdî, *Silkü'd-dürrer*, IV, 6; *Devhatü'l-meşâjih*, s. 74-76; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 491-493; *Sicill-i Osmânî*, IV, 33-34; *Osmanlı Müellifleri*, I, 393-394; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 136; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 482-485; Huriye Gerçek, *Feyzullah Efendi, Âilesi, Ecdâdı, Evlâdı ve Akrabaları* (lisans tezi, 1950), İÜ Ed.Fak.; S. F. Messervey, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm* (doktora tezi, 1966), Princeton University; Fahri Ç. Derin, "Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Nesebi Hakkında Bir Risâle", *TD*, X/14 (1959), s. 97-104; a.mlf. — Ahmed Türe, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", a.e., sy. 23 (1969), s. 205-218; sy. 24 (1970), s. 69-92; M. Serhan Tayşi, "Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi ve Feyziyye Medresesi", *TDA*, sy. 23 (1983), s. 9-100; Orhan F. Köprülü, "Feyzullah Efendi", *İA*, IV, 593-600; Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, X, 445-446.

MEHMET SERHAN TAYŞI

FEYZULLAH EFENDİ KÜTÜPHANESİ

(bk. MİLLET KÜTÜPHANESİ).

FEYZULLAH EFENDİ MEDRESESİ

İstanbul Fatih'te
Feyziye Medresesi adıyla da
bilinen yapı.

Kitâbe ve vakfiyesine göre 1112 (1700-1701) yılında Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. XX. yüzyıl başlarına harap bir durumda ulaştığından belediyece yıkılarak yerine park yapılması düşünülmüş, ancak İstanbul Muhibleri Cemiyeti'nin teşebbüsü ve Evkaf Nâzırı Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi'nin gayretleriyle tamir ettirilerek yok olmaktan kurtarılmıştır (1334/1916). Ardından da kütüphanesinde bulunan Feyzullah Efendi'nin vakfî 2189 yazma esere ilâveten Ali Emîrî Efendi'nin bağışladığı 16.000 kitapla Fatih Millet Kütüphanesi adı altında genel kitaplık haline getirilmiştir; halen Millet Kütüphanesi adıyla bu hizmeti sürdürmektedir (bk. MİLLET KÜTÜPHANESİ).

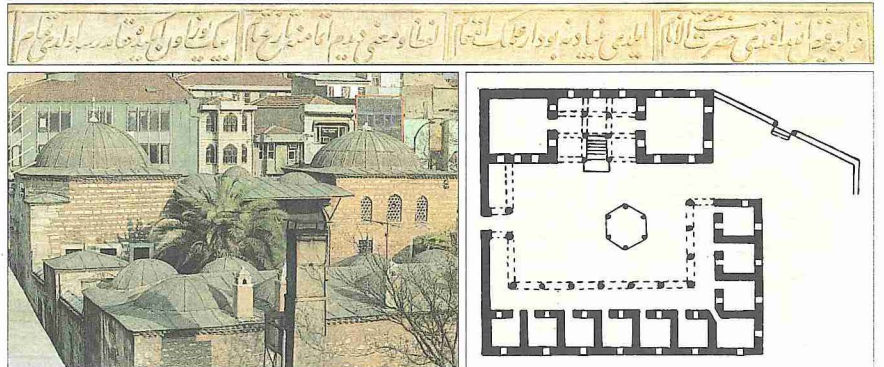
Yapı, kare planlı bir avlunun etrafına sıralanan mescid-dershane, kütüphane ve medrese hücrelerinden oluşur. Cephe duvarında kesme taş, diğerlerinde bir sıra taş-iki sıra tuğla malzeme kullanılmıştır. Onarım sırasında zeminden hayli aşağıda kalan asıl kapı örülmüş ve arkasındaki giriş holü oda olarak değerlendirilmiştir; yapıya bugün avlunun doğusuna açılan eski arka kapıdan girilmektedir. Feyzullah Efendi sokağına bakan asıl kapının kemeri üzerinde sülüs hatla yazılmış dört satırlık bir Arapça tarih kitâbesi, kapının yanlarında yer alan biri büyük iki mermer çeşmeden büyük olanın üzerinde de ta'lik hatla yazılmış dört beyitlik ikinci bir tarih kitâ-

besi bulunmaktadır. Bugün çeşmelerin alt kısımları toprak altında kalmış durumdadır.

Avlunun kuzeyinde, fevkanî olarak inşa edilmiş 7,50 × 7,50 m. ölçülerinde kare planlı mescid-dershane ile ona simetrik bir görünüm arzeden kütüphaneye yer almaktadır. Üstleri pandantif geçişli kubbelerle örtülü olan ve girişleri ortadaki sütunlu ve önü yüksek mermer korkuluklu mâbeyne açılan bu ikiliye avludan on bir basamaklı bir taş merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin başında ve mâbeynin öndeki iki merkezî sütununun arasında yer alan kapı basık kemerinde göze çarpan rozetleri, ta'lik harflerle yazılmış Türkçe kitâbesi, mukarnas ve palmet dizileriyle süslenmiş üst çerçevesi ve dantel şeklinde işlenmiş bitki motifli tacıyla Osmanlı mermer işçiliğinin en gösterişli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Üç pencere ile sokağa bakan mâbeyn, ikisi gömme sekiz sütun ve kemerlerle desteklenmiş dokuz bölümden meydana gelir. Bölümlerin üzeri dört kubbe ve üç çapraz, iki aynalı tonozla örtülmüştür; ortadaki kubbe içten mukarnas dolguludur.

Mescid-dershane binası, kible duvarındaki mihrap nişi ile diğer duvarlarda yer alan birer dolap nişi ve ikişerden sekiz pencereyle teşkilatlandırılmıştır; mihrap nişinin önceden çinilerle kaplı olduğu bilinmektedir. Kapı kemerinin dış yüzünde tarih kitâbesi, iç yüzünde altın yaldızla yazılmış hadisler bulunmaktadır. Kubbe geçişleri madalyon biçiminde levha yazılar, kubbe ise beyaz badana üzerine kalem işi şemse-sa'lbek motifleriyle tezyin edilmiştir. Mescid-dershane ile aynı özelliklere sahip bulunan

Feyzullah Efendi Medresesi ile bu medresenin planı ve kitâbesi - Fatih / İstanbul

kütüphanede ondan farklı olarak beş pencere yer almakta ve bunların üçü avluya, ikisi mâbeyne açılmaktadır; sokağa bakan arka ve yan duvarlar sağirdir.

Avluyu güney ve batıdan "L" biçiminde saran on adet medrese hücreleri diğer yapılardan daha alçak seviyede tutulmuştur. Üstleri kubbeye örtülü olan 4 × 4 m. ölçülerindeki hücrelerde birer ocakla birer dolap nişi mevcuttur. Odaların önünde on sütuna basan kemerlere oturtulmuş kubbelerle örtülü bir revak bulunmakta ve bugün açıklıklarının kemerlerden itibaren camekânla kapatılarak okuma salonu haline getirilmiş olduğu görülmektedir. Avlunun ortasında altıgen planlı bir şadırvanla bir kuyu yer almaktadır. Altı mermer sütunun taşıdığı piramit biçiminde basık bir külahla örtülü olan şadırvan, her yüzü mermerle kaplanmış altı kurnası ve ince işçilikli demirden havuz şebekesiyle medresenin âhengine uyum sağlamış durumdadır. Yüksek korkulukla çevrilen çıkıklı kuyu ise iptal edilmiştir. Günümüzde avlunun büyük bir bölümü çiçek bahçesi halindedir.

Fezullah Efendi Medresesi, klasik Osmanlı medrese şemasını devam ettiren son örneklerden biridir. Dengeli planı ve mimarisıyla ortaya zarif, aydınlık ve ferah bir mekân olgusu koyar. Ancak gerek cepheyi hareketlendiren çeşmelerde, gerekse daha geç dönemlerde yenilenen içteki kalem işi süslemelerde Batılılaşma döneminin etkileri kendini göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 38-39; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 365-366; M. Serhan Tayşi, "Şeyhülislâm Seyyid Fezullah Efendi ve Feziyye Medresesi", *TDA*, sy. 23 (1983), s. 9-100; Erdem Yücel, "Fezullah Efendi Medresesi ve Kütüphânesi, Fatih Millet Kütüphânesi", *İstA*, X, 5741-5743.

ABDÜSSELÂM ULUÇAM

FEZ

(bk. FAS).

FEZA'

(الْفَزْعُ)

Kıyametin isimlerinden biri.

"Korkmak, dehşete düşmek" anlamında masdar olan feza' kelimesi, isim olarak "korkunç bir nesne veya olayın insan kalbinde doğurduğu nefret hali, şid-

detli korku" mânasına gelir. Bundan dolayı kelime Allah'a karşı duyulan hürmet ve ta'zim (haşyet) için kullanılmaz (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fz'a" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 357). Çünkü dehşet korkulan şeyden uzaklaşmayı, haşyet ise Allah'a yaklaşmayı gerektirir.

Kur'an-ı Kerim'de altı âyette geçen feza' kavramı (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "fz'a" md.) üç yerde kıyameti tasvir etmektedir. İnkârcıların dehşete düşmelerini, yenilgilerini ve başka hiçbir çarelerinin kalmadığını anladıkları zaman iman etmelerinin fayda vermeyeceğini ifade eden Sebe' sûresindeki âyetler ise (34/51-54) bazı müfessirler tarafından Bedir Gazvesi'ni veya âhir zamanda meydana gelecek büyük yenilgiyi tasvir ettiği şeklinde yorumlanırken bazıları bu âyetlerin inkârcıların âhiretteki durumunu dile getirdiğini kabul etmişlerdir (Taberî, XXII, 72-76; Kurtubî, XIV, 314-318).

İslâm dininin temel hükümleri içinde önemli bir yer tutan ve insandaki sorumluluk duygusunun esasını oluşturan âhiret hayatı İslâm literatüründe çeşitli isimlerle anılmıştır. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi (*İhyâ'*, IV, 516-517) âhiret hayatının bir kısmı üzücü, bir kısmı sevindirici olan muhtelif merhalelerine göre insanların yaşayacakları ruhî haller birçok farklı terim veya tabirle ifade edilmiştir. Bunlardan birini oluşturan feza' kavramının yer aldığı âyetlerin incelenmesinden anlaşıldığına göre bu kelime daha çok kıyametin kopmasının ve hesap görülmeden önceki bilinmezliğin doğurduğu dehşeti dile getirmektedir. O gün korku ve dehşet, Allah'ın âyetlerini incelemeyen, anlayıp kavramadan onları yalanlayan, ayrıca putlara, yaratılmışlara tapmak gibi insan haysiyet ve şerefiyle asla bağdaşmayan günahları işleyen kimseler içindir. İmanları ve faydalı işleri sayesinde güzel bir âkibe mazhar olanlar ise bu "en büyük dehşet"ten (el-fezau'l-ekber) etkilenmeyeceklerdir. Onların etrafını melekler saracak ve dünyada kendilerine vaad edilen mutlu hayatın başladığını müjdeleyeceklerdir (bk. el-Enbiyâ 21/98-103).

Bütün İslâm âlimleri Allah'ın rahmetinin gazabından çok fazla olduğunu ve her şeyi kuşattığını tereddütsüz kabul ederler. Ancak bu merhamet, gerçek adaletin tecellisine ve suçluların cezalandırılması ilkesine engel teşkil etmez. Başlangıçta ilâhî nefha ile hayat verilen, en güzel şekle büründürülen ve birçok yaratıktan üstün kılınan insan, dünya hayatında sahip olduğu imkânlardan fay-

dalanarak ebedî mutluluğa hazırlanmakla mükelleftir. Bunu gerçekleştirme zahmetine katlanmayıp bütün imkânlarını geçici dünya zevklerine harcayanlar âhirette bu davranışlarının acı âkibetine katlanacaklardır. Kıyametin dehşetini dile getiren âyetlerin yanında Allah'ı dost edinenlerin (evliyâullah, bk. Yûnus 10/62-64) karşılaşacakları fevkalâde iyi muameleleri tasvir eden âyetlerin sayısı da oldukça fazladır. Meselâ Fussilet sûresinde Allah dostlarının, O'nu yegâne rab tanıyıp istikametten ayrılmayan kimseler olduğu ifade edildikten sonra âhiret hayatında onların etrafını meleklerin saracağı ve kendilerine şöyle hitap edecekleri haber verilir: "Korkmayın, üzülmeyin. Size vaad edilen cennetle artık sevinin. Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarıyız. Gafûr ve rahîm olan Allah'ın ikramı olarak orada sizin için canınızın çektiği her şey var; istediğiniz her şeyi orada bulacaksınız" (41/30-32).

Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde de İslâm ülkesinin savunulması görevini yapanların veya bu yolda şehid olanların kıyametin dehşetinden emin olacakları ifade edilmektedir (*Müsned*, II, 404; İbn Mâce, "Cihâd", 7, 16; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-cihâd", 25).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fz'a" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "fz'a" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 357; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "fz'a" md.; *Müsned*, II, 404; İbn Mâce, "Cihâd", 7, 16; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-cihâd", 25; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XXII, 72-76; Gazzâlî, *İhyâ'*, IV, 516-517; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 314-318.

BEKİR TOPALOĞLU

FEZÂİL

(الْفَضَائِلُ)

Amellerin, vakitlerin, şahısların, şehir, ülke ve milletlerin faziletini anlatan bir kitap türü.

"Artmak, fazlaşmak, üstün olmak" anlamındaki fazl kökünden türeyen faziletin çoğulu olan fezâil kelimesi, İslâmî literatürde "bir şeyi veya bir kimseyi üstün kılan özellikler" anlamıyla amelilerin, zamanların, şahısların, kabilelerin, milletlerin, yer ve şehirlerin benzerlerinden üstünlüğünü anlatmak için kullanılmış ve bunların her birine dair pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Kur'an'ın (bk. FEZÂİLÜ'L-KUR'ÂN), Hz. Peygamber'in (bk. HASÂİS) ve ashabın (bk. FEZÂİLÜ'S-SAHÂBE) faziletleriyle ilgili olanlar önemli bir yer tutar.